

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИК МОРАЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У СУЧАСНОМУ СОЦІОПРОСТОРИ

Л. Токарєва, Інститут психології

імені Г.С.Костюка

НАПН України.

АНОТАЦІЇ

В даній статті автор розкриває і аналізує суть і значення морального виховання, ціннісних орієнтацій на формування моральності дитини дошкільного віку, як складової цього процесу. Та описує діагностику сфери ціннісних орієнтацій дошкільника.

Ключові слова: Моральне виховання, ціннісні орієнтації, сім'я, дошкільник.

Л.Д. Токарєва

ФОРМИРОВНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ КАК ФАКТОР МОРАЛЬНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ В СОВРЕМЕННОМ СОЦИАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ.

В данной статье автор раскрывает и анализирует сущность и значение морального воспитания, ценностных ориентаций на формирование моральности ребенка дошкольного возраста, как составляющей этого процесса. И описывает диагностику сферы ценностных ориентаций дошкольника.

Ключевые слова: моральное воспитание, ценностные ориентации, семья, дошкольник.

L.Tokareva

FORMING OF THE VALUE ORIENTATIONS AS FACTOR OF MORALITY PRESCHOOLERS IN CONTEMPORARY SOCIAL SPACE

In this article an author exposes and analyses essence and value of moral education, valued orientations, on forming of morality of child of preschool age, as a constituent of this process. But describes diagnostics of sphere of the valued orientations of preschool child.

Keywords: Moral education, valued orientations, family, preschool child.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Проблема моральності за своєю актуальністю завжди була одним із важливих напрямків наукового пошуку в філософії, соціології, психології та педагогічній науці і практиці. Майбутнє суспільства багато в чому залежить саме від того, з якими моральними ідеалами увійдуть в життя наші діти сьогодні. Важливим аспектом у становленні особистості дитини як соціальної істоти є моральне виховання, яке полягає у залученні дитини до моральних цінностей, виробленні в неї певних моральних якостей, здатності жити згідно принципів, норм і правил моралі даного суспільства.

Моральне виховання, по суті, основа всієї багатогранної системи виховання, стрижень в системі всебічного розвитку особистості. Філософи, соціологи, політологи, психологи відмічають, що в країні складається нова моральна атмосфера, йде переоцінка цінностей, їх творче переосмислення, розвернулись дискусії про шляхи перетворень в соціальній і духовній сферах. Зміни які відбулися за останнє десятиріччя негативно відбилися на взаємовідносинах між членами родини, помітно збільшився розрив між життєвими цінностями різних поколінь, що привели до зростання напруженості у спілкуванні між дітьми та дорослими.

Дестабілізація суспільства і суперечливість життєвих ціннісних пріоритетів особливо яскраво відбивається на формуванні нинішнього покоління. Відбуваються суттєві зміни виховної стратегії сім'ї як транслятора суспільних цінностей. Батьки вимушені констатувати, що усталені, вивірені часом цінності сім'ї неідездатні в нових суспільно – економічних умовах.

Науковці прийшли до невтішного висновку, що «старі» ціннісні орієнтації виявились не актуальними, а «нові» ціннісні орієнтації – ще не сформовані, тому вони вважають головною метою виховання є виховання цінностей, які формуються на основі потреб та інтересів. Саме цінності детермінують потреби, які впливають на рушійні механізми активної діяльності людини. Зміни в суспільстві зумовлюють зміни й у системі цінностей. І, навпаки,

вважають науковці, з переоцінки цінностей розпочинаються зміни в соціально – політичних поглядах людей.

Криза в економічному і соціальному житті призводить до кризи духовної. Люди перестають вірити в себе, у такі важливі людські риси, як добро, милосердя, гідність і повага до інших. Взагалі, моральні якості – це абсолютна цінність, це те, задля чого ми народжуємо й вирощуємо дітей, навчаємо їх, виховуємо, даємо їм освіту – все, аби наші діти вирости гарними, добрими й чесними. Кожне суспільство має свою певну систему моральних цінностей – принципів, норм і правил поведінки, додержання яких необхідне для його існування, функціонування і процвітання. Формування моральних поглядів, ідеалів, переконань, норм, що визначають повсякденну поведінку дитини, здійснюється в умовах морального вибору в процесі життєдіяльності, що тісно пов'язано з ідеальним прогнозуванням і передбаченням результатів їхніх життєвих учинків. Виховання дітей має спиратися на дотримання норм і принципів, які регулюють взаємовідносини людей, їхню соціальну поведінку, - неодмінна умова існування суспільства. Ще Ушинський К.Д. надавав особливого значення вихованню моральних якостей. За його висловом, виховання повинно бути спрямоване на подолання в людей негативних рис характеру і поведінки та на формування в них почуття добра. Він вважав, що у вихованні особистості слід формувати саме такі моральні якості, як любов до Батьківщини, правдивість, працьовитість, гуманність, почуття відповідальності, дисциплінованості, почуття власної гідності, тверду волю і характер. Він переконаний, що моральне виховання є основою будь – якої системи виховання.

Мета статті – проаналізувати суть і значення морального виховання і ціннісних орієнтацій на формування моральності дитини дошкільного віку, як складової цього процесу та вивчити ціннісні орієнтації у дітей дошкільного віку.

Аналіз психолого – педагогічної літератури з означеної теми. Слід зазначити, що ціннісні орієнтації – одна із головних психологічних характеристик людини. Вони відображають усвідомлене ставлення до соціальної діяльності, пов'язане з мотивацією поведінки і спрямованістю особистості. Соціальна поведінка починається з готовності, з установки, в якій відображені і прагнення, і цілі, і вимоги, і очікування людини. Виражені в свідомості особистості орієнтації і знання тісно пов'язані одні з одними. Якщо в знаннях відображаються предмети і явища дійсності, то в орієнтаціях відбивається ставлення людини до них. В структурі особистості ціннісні орієнтації це своєрідний центр координації, що визначає поведінку й ставлення до соціального середовища. Ціннісні орієнтації – один з важливих критеріїв моральної та громадянської спрямованості особистості. (Бодальов А.А., Боришевський М.Й., Гіппенрейтер Ю.Б., Запорожець О.В., Корчак Я., Ковальов А.Г., Котирло В.К., Кулачківська С.Є., Ладивір С.О., Макаренко А.С., Макарова Т.А., Співаковська А.С., Петровський В.А., Титаренко Т.М. та ін.).

На нашу думку, ціннісні орієнтації - це складний соціально-психологічний феномен, який характеризує спрямованість і зміст активності особистості. Вони є частиною системи оцінок і ставлень особистості, визначають загальний підхід людини до світу, до себе. Вони задають зміст і напрямок особистісних позицій, поведінки, вчинків. А формуються вони в ході засвоєння соціального досвіду і виявляються в цілях, ідеалах, інтересах, переконаннях тощо.

Нам видається актуальним і значимим, що формування ціннісних орієнтацій починається вже з дошкільного віку. Таке уявлення базується на тому, що ведучі психологи різних наукових шкіл, як зарубіжних Адлер А, Бандура А, Лоренц К, Маслоу А, Роджерс К, Фрейд З, Еріксон Е та ін., так і сучасні Виготський Л.С., Гальперін П.Я., Давидов В.В., Ельконін Д.Б., Котирло В.К., Кулачківська С.Є., Лурія А.Р., Леонтьєв О.Н., Мухіна В.С. та ін. надають особливого значення дошкільному періоду і ранньому дитинству в становленні особистості і її змістових (значенневих, смислових) ціннісних компонентів.

Вищезгадані вчені прийшли висновку, що процес становлення ядра особистості – системи переконань і ціннісних орієнтацій може здійснюватися не тільки усвідомлено, але і не усвідомлено, і найбільш інтенсивно йде становлення саме в дошкільному віці. Здатність дошкільників закарбовувати та зберігати моральні норми, цінності, правила, ставлення до них і взірці моральної поведінки, дозволяють здійснювати роботу по формуванню моральних цінностей у дітей, починаючи з самого раннього віку.

Становлення особистості, становлення ціннісних орієнтирів, формування і розвиток дитини у сучасному соціопросторі, обумовлені соціальними впливами, характером суспільства, в якому вона живе, атмосферою сім'ї, потенціалом батьків, світом її розваг, інтересів, звичаїв та традицій. Саме сім'я, визначають науковці Бодальов А.А., Гіппенрейтер Ю.Б., Запорожець О.В., Корчак Я., Ковальов А.Г., Котирло В.К., Кулачківська С.Є., ЛадивірС.О., Макаренко А.С., Макарова Т.А., Співаковська А.С., Петровський В.А., Титаренко Т.М. та ін. – головне джерело ціннісних орієнтацій дитини. Вищезгадані науковці впевнені в тому, що поведінка і відношення до оточуючих, перш за все, залежить від морального клімату в сім'ї, поглядів і вчинків батьків, характеру спілкування і взаємин між членами сім'ї.

Ціннісні орієнтації, система цінностей, які сповідує сім'я визначають її інтереси, потреби і мотиви, матеріальні і духовні запити, на основі яких вона вибудовує певну модель життя, відзначають вищезгадані науковці. А реалізується передача будь – якого морального досвіду через взаємодію особистостей, насамперед, через зараження, навіяння, наслідування.

Роботи С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, Н. І. Непомнящої, С.Г. Якобсона, В.С. Мухіної, Є.В. Субботського та ін. показали значення ціннісних орієнтацій для соціального розвитку особистості. Джерелом розвитку дитини виступає дорослий, якому дитина намагається наслідувати, намагається бути на нього схожою. Розвиток особистості здійснюється переважно в сім'ї і залежить від прийнятого в ній стилю виховання, від того, що в ній переважає – співробітництво, доброзичливість і взаєморозуміння або ж нетерпимість,

грубість, покрикування та покарання, те і буде визначаючим. І від того, як буде відбуватись виховання на перших стадіях розвитку людини, в значній мірі залежить майбутні ціннісні орієнтації підостаючої особистості, яка входить у життя.

Виходячи в широкий і безмежний світ, сповнений протиріч, у дитини повинні бути сформовані чіткі моральні орієнтири, які і входять до системи моральних цінностей, що допоможе їй керуватися у всіх життєвих ситуаціях. І саме ці орієнтири, цей "моральний компас" дають батьки дітям.

Дійсно, батьки являються для дитини незаперечним авторитетом в дошкільному віці, відмічали вищезгадані науковці, вони є для своїх дітей своєрідним моральним еталоном. Діти часто люблять наслідувати батьків не тільки в манері ходити, жестикулювати, але і манері говорити і спілкуватися. В процесі психолого – педагогічної взаємодії відбувається обмін між батьками і їх дітьми, як інформацією, так і особистісними якостями, емоційним і комунікативним досвідом, ціннісними орієнтаціями.

Психологи стверджують, що цінності, ціннісні орієнтації стихійно не виникають, а є результатом тривалого процесу їх формування впродовж всього життя особистості. Засвоєння дитиною цінностей передбачає набуття нею знань, суспільного досвіду, розуміння суті явищ і факторів об'єктивної дійсності і свого місця в суспільстві та часовому просторі. (Андрєєва А.Г., Виготський Л.С., Москаленко В.В., Павелків Р.В. та ін.).

Науковий світ давно уже довів, що свої перші знання про моральні норми дитина дістає від своїх батьків, від сімейної атмосфери, від світу її захоплень і художнього смаку. Через спілкування, бесіди, взаємини з рідними, через сімейні звичаї і традиції вона пізнає суть таких моральних понять, як добро і зло, гарне і погане, справедливість і доброзичливість, мужність і обов'язок і т. ін. З віком ці моральні погляди, звичайно, змінюються, поглиблюються, моральний досвід розширюється. Дитина не народжується на світ моральною

чи аморальною, вона поступово стає такою в залежності від того в якому середовищі живе і яке виховання отримує. У подальшому своєму житті особистість частіше за все орієнтується на ті ідеали, традиції, які шанувались у її сім'ї. Майже весь свій досвід дитина здобуває у родинному осередку через наслідування старших. Велике значення для дитини має приклад батьків, їхні розмови. Саме з сімейного джерела дитина дістає необхідні знання для побудови своїх майбутніх взаємовідносин із людьми. Кожна сім'я має свій «почерк», свій досвід, у кожній свої переконання та ідеали, оцінки і ціннісні орієнтації, у кожній свої стиль взаємин з оточуючими. В залежності від того яку систему цінностей соціальних норм, інтересів, установок будуть сповідувати батьки, в значній мірі визначить рівень і зміст моральних переваг розвитку дитини.

Слід звернути особливу увагу на те, що для формування морального становлення особистості важлива роль належить стимулюючому та розвиваючому середовищу яке батьки створюють для дитини, закладаючи програму добра. Адже для розвитку дитини потрібне саме таке розвивальне середовище – максимально емоційно позитивне, насичене мовленнєвим спілкуванням із батьками. Саме через родинно – побутову культуру відбувається вивчення рідної мови, родоводу, історії народу, традицій та звичаїв життя його, залучення до народного мистецтва, життя за нормами народної моралі і етикету.(Стельмахович М.Г.).

Видатні вчені П.П. Блонський, Б.Д. Гринченко, О.С. Макаренко та ін., у свій час, зробили значний внесок у розвиток теорії і практики морального виховання і вважали взаємовідносини між дорослим і дитиною – основою морального виховання. Надаючи особливого значення таким моральним впливам, які засновані на ласкавому, довірливому ставленні дорослого, повазі до особистості.

Виклад основного матеріалу статті. Дитинство – період життя людини, коли формуються найважливіші функції організму, активно здійснюється

засвоєння моральних норм, знань і цінностей, що дозволяє малюку почуватися повноцінним членом суспільства. Саме дошкільний вік вважається сенситивним до соціального впливу і пізнання оточуючого світу, саме цей період вважається ключовим.

В роботах Л.С. Виготського, О.В. Запорожця, Д.Б. Ельконіна, О.М. Леонтєва та ін. підкреслюється надзвичайне значення дошкільного віку як періоду становлення особистості дитини. Саме в цей період вона долучається до загальнолюдських цінностей, встановлюються перші взаємини малюка з дорослими.

Новоутворення дошкільного віку пов'язані з переключенням орієнтації дитини на соціальне середовище, появою особистісних форм поведінки. Накопичення соціального досвіду та перетворення загальноприйнятих цінностей у значимі для самого дошкільника супроводжується значними змінами емоційної сфери. Вона починає пов'язуватися з правилами поведінки, їх змістом та обов'язковістю їх дотримання, а також із взаєминами людей (Л.І. Божович, Л.С.Виготський, О.В. Запорожець, В.К. Котирло, Я.З. Неверович, Д.Б. Ельконін та ін.).

В перші роки свого життя дитина не має ніякого уявлення про моральні звичаї і норми людського суспільства і діє безпосередньо під впливом власної потреби. Але під впливом магічних слів «можна» і «неможна» дитина оволодіває певною сумою найпростіших правил поведінки, які створюють їй дорослі. Згодом дитина підпорядковує свою поведінку з вимогами батьків. Засвоюючи життєво необхідні норми поведінки, збагачуючись життєвим досвідом, дитина починає засвоювати вже і моральні норми суспільства.

Дослідження останніх років, психологічні спостереження свідчать, що відсутність достатньої духовної близькості дитини з батьками з перших років життя несприятливо позначається на розвитку її особистості. У наш час батькам, зайнятим професійною діяльністю, заклопотаним матеріальним

забезпеченням сім'ї, бракує часу для систематичного спостереження за дитиною, для глибокого вивчення її розвитку.

Вивчення ціннісних орієнтацій дошкільників дасть змогу передбачити їх вплив на якість виховання дитини, дозволить нам відшукати шляхи усунення дисгармонії сімейного спілкування, а відтак сприяти створенню повноцінної соціальної ситуації для розвитку особистісного потенціалу дитини. Допоможе більш конкретно проаналізувати вчинки дошкільників, їх потреби та інтереси, ідеали та цілі яких вони бажають досягти. Варто нагадати, що ієрархію цінностей дитина – дошкільник завжди переймає від дорослих. Вона сприймає предмети як щось цінне, якщо дорослий вважає їх цінними, внутрішню цінність вона зрозуміти ще не здатна.

Дослідницька робота проводилась з старшими дошкільниками дитячого садочка №661 Мінського району, м. Києва. З метою вивчення сфери ціннісних орієнтацій у дітей старшого дошкільного віку нами була проведена експрес діагностика на вияв у дитини ціннісних понять.

Експрес – діагностика сфери ціннісних орієнтацій дошкільника містила в собі набір картинок в графічному чорно – білому виконанні за характеристиками ціннісних орієнтацій: родина, щастя, здоров'я, дружба, співпереживання, краса природи, краса мистецтва, краса техніки, зовнішня краса людини, самостійність, допитливість, творчість, цілеспрямованість, впевненість, сміливість, наполегливість, гроші.

Експеримент складався з двох серій. У першій серії експерименту перед дитиною викладались 17 сюжетних картинок, на яких художник зобразив те, що є для нього важливим у житті. Дитині потрібно було розглянути та вибрати картинку визначену експериментатором, яка відповідала б одному із понять перелічених вище, і сказати, розповісти, що означає це слово? Пояснити як вона його розуміє? Що це таке? І так по кожному із цих понять.

Проведене пілотне дослідження дозволило діагностувати наступні ціннісні ставлення дітей.

1	2	3	4
поняття	«0» балів - не вибирає картинку, відповідно названого поняття, не пояснює поняття.	«1» бал – вибирає картинку (передбачену експериментатором, або робить інший вибір) та пояснює поняття відповідно до ситуації, яка намальована на картинці.	«2» бали – вибирає картинку(передбачену експериментатором, або робить інший вибір) та дає узагальнене пояснення поняття.
родина	10,53	31,57	57,9
щастя	10,53	10,53	78,94
Здоров'я	5,26	5,26	89,48
дружба	5,26	15,79	78,95
співпереживання	63,15	10,53	26,32
Краса природи	21,05	26,32	52,63
Краса мистецтва	36,85	47,35	15,8
Краса техніки	42,1	36,85	21,05
Зовнішня краса людини	42,1	15,8	42,1
самостійність	36,85	21,05	42,1
допитливість	78,94	10,53	10,53
творчість	63,15	15,8	21,05
цілеспрямованість	57,9	21,05	21,05
впевненість	68,42	10,53	21,05
сміливість	63,15	----	36,85
наполегливість	94,74	5,26	----
гроші		5,26	94,74

Аналіз даних свідчить, що діти старшої групи краще за все орієнтуються в таких понятійних цінностях як: родина, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, гроші.

Не дуже добре діти розуміють ціннісні поняття такі як творчість, зовнішня краса, самостійність, сміливість, краса техніки, співпереживання і викликають у них труднощі в поясненні щодо них.

І майже зовсім діти не розумілися на таких поняттях як краса мистецтва, допитливість, цілеспрямованість і впевненість.

Аналізуючи ситуацію яка склалася, слід зауважити, що досить часто в сучасному житті відбувається так: до 6 років до дитини ставляться як до малечі – балують, все за неї роблять, дозволяють їй вередувати, та коли настає час підготовки до школи, вимоги істотно посилюються. Від неї починають вимагати відповідальності, цілеспрямованості, самостійності, допитливості, наполегливості, впевненості, дорослості тощо. Але звідки ж вона може з'явитися раптом? Усі ці якості варто виховувати поступово, враховуючи вікові і просто індивідуальні особливості дитини.

Дослідження виявило, що більшість дошкільнят розуміють, поняття родина. Родина для них це все: мікрокосм із якого вона черпає сили та енергію для свого життя, навчається мудрості, знань, набирається досвіду, навчається милосердю, любові до людей та доброти, що є сутністю вихованої людини. З таблиці, приведеної вище видно, що більшість із дітей старшого дошкільного віку (57,9%) вибирає картинку, передбачену експериментатором, або робить інший вибір, та дає узагальнене пояснення поняття. У цих дітей поширені такі відповіді: «Родина це люди, у яких є діти і вони дуже щасливі». «Всі дружно живуть в сім'ї, не сваряться, поступаються меншим, дозволяють грати на комп'ютері», «Дружно живуть не ображають один одного, жаліють», «Всі родичі живуть разом ніколи не розстаються, ходять разом на вулицю», «Люди які виховують дітей, роблять дітей хорошими».

31,57% дітей тільки вибирають картинку, означену експериментатором їх пояснення ґрунтуються такими висловами: «Коли тато, мама, дідусь...», «Папа,

мама, син», «Мама, папа, сестра, родичі татові». Тобто вони пояснюють це поняття відповідно до ситуації, яка намальована на картинці.

10,53% вибрали картинку, але нічого не змогли сказати, відповідь була «не знаю». І тільки після навідних питань змоги розказати, що таке родина?

Як же розуміють поняття щастя старші дошкільники? 78,94% всіх обстежених дітей добре розуміють це поняття, правильно вибирають картинку та дають узагальнене пояснення цьому поняттю. «Щастя, коли все добре, коли всі дружать, на серці весело», «Щастя це здоров'я, коли все добре», «Коли в сім'ї всім радісно і всі задоволенні», «Коли всім добре, весело», «Коли мрієш про щось хороше».

Щасливий стан душі, як правило, притаманний дитині постійно, що є однією із суттєвих відмінностей дитини від дорослого в їх світосприйнятті. Щастя дитини специфічно. Її гостре сприйняття буття обумовлює почуття задоволеності життям і радості. Вона щаслива коли світить сонце, коли йде дощ, коли вона мандрує з батьками і коли грає з друзями на подвір'ї. Все нове стає предметом радісних переживань.

10,53% вибирає картинку і точно описує ситуацію яка намальована на картинці, не роблячи своїх висновків відповідно до ситуації, яка намальована на картинці. 10,53% не вибрали картинку зовсім і не пояснили це поняття. Для нас цікавим був вислів однієї дитини смисл щастя яка бачить в грошах: «Щастя – це гроші, багато грошей», можна все купити, гуляти де заманеться. З приводу цього, слід дати коментар, що якщо батьки вміють радіти тільки матеріальним цінностям, надаючи їм пріоритетного значення в своєму житті, то і дитина навчається радіти переживанням, пов'язаних з їжею, одежею, житлом. Якщо ж батьки мають приятелів, друзів, люблять один одного і вміють любити інших людей, то і дитина навчається радіти спілкуванню з людиною і сприймати її як вищу цінність життя. Хочемо привернути увагу батьків до того, що залучаючи свою дитину до праці розумні батьки готують її до щастя. Цю думку любив

часто повторювати К.Д. Ушинський. Лише обмежені батьки, які бачать щастя в годуванні і споживанні, виключають працю із життя і виховання дитини, оберігаючи її від напруження і зусиль, але одночасно, позбавляючи і від щасливих переживань, супроводжуючих процес творення, будування будь-чого. І якщо батьки, в силу сімейних обставин, зайняті творчою працею, люблять творчо перетворювати світ навколо себе, поважають свою професію, то і дитина стає дотичною до переживань своїх батьків. Будь – яка творча діяльність породжує задоволеність життям. Дійсно, щастя це те, чого ми бажаємо своїм дітям, але часто – густо бажаємо декларовано, адже в своєму виховному процесі, ми моделюємо, віддаємо пріоритет, чомусь саме інтелектуальному розвитку.

Наступне поняття дружба – одна з форм міжособистісних відносин, заснована на глибокій особистій симпатії і прихильності, на єдності поглядів і інтересів з суттєвих життєвих питань, яка проявляється в тісному, довготривалому і різнобічному спілкуванні, взаємодопомозі і взаємній підтримці. Дружба між людьми – є великою моральною цінністю.

78,95% дітей дали вичерпну відповідь, щодо цього поняття. 15,79% дітей вибрали відповідну картинку, схожу та передбачену експериментатором та пояснили це поняття відповідно ситуації, яка була намальована на картинці. 5,26% дітей зовсім не вибрали картинки, відповідно названого поняття, пояснення дітей не відповідали означеному поняттю. Діти дошкільного віку виявляють велику цікавість до зразків поведінки, до їх морального змісту. Так, наприклад, слухаючи казку чи розповідь про певні події, вони прагнуть розібратися в тому, хто добрий, а хто поганий, чий вчинок заслуговує на схвалення, а чий варто осудити. Від того як дорослі пояснюють зміст і характер чужих вчинків, їх відповідність чи не відповідність моральним вимогам, залежатиме формування морального досвіду дитини. Категорія дружби, дружніх стосунків, обов'язково спирається на спілкування з однолітками У спільній діяльності дітей повсякчас виникають ситуації, що вимагають

узгодження своїх дій з діями інших, прояву доброзичливого ставлення до однолітків, уміння відмовитися від особистих бажань заради досягнення спільної мети. Дружба, дружні стосунки, спілкування та спільна діяльність з однолітками забезпечують вправлення дітей у позитивних моральних вчинках, сприяють закріпленню моральних норм у дітей.

Наступне поняття здоров'я. В нашому розумінні здоров'я – це підтримка у дітей інтересу до занять фізкультури, потреба в систематичному гігієнічному догляді за своїм тілом та в щоденній руховій діяльності, ранкова гімнастика, участь у рухливих іграх, виконання режиму дня, використання засобів профілактики захворювань масаж, загартування тощо. Як ми уже знаємо, основа здоров'я наших дітей – фізичного, психічного, морального лежить у родині. 89,48% дітей вибрали і пояснили це поняття за вищою, двобальною шкалою, дали узагальнене пояснення цьому поняттю. 5,26% дітей вибрали картинку і пояснили це поняття згідно ситуації, намальованій на картинці. 5,26% - не вибрали картинку і нічого не пояснили з приводу цього поняття.

Поняття співпереживання – співчутливе ставлення людини до переживань інших людей і готовність допомогти їм та полегшити їх страждання. Тільки 26,32% дітей змогли дати узагальнене пояснення поняття співпереживання. 63,15% дітей зовсім не змогли вибрати картинку відповідно названого поняття і пояснити його. Слід зазначити, що в дошкільному віці наявність жорстокості і, навпаки, відсутність співчуття, емпатії, жалості і т. п. ще не свідчить про відхилення, бо всі ці прояви вимагають високого ступеня розвитку центральної нервової системи, осмисленості, чого ще нема у дошкільника. Цікаві метаморфози відбуваються тоді, коли діти дивляться якусь казку, в якій злі сили борються з добрими силами, і, якщо перемога на стороні добра, то діти реагують радістю, а якщо перемагають сили зла, то дитина буває зціплює рученята і готова прийти на допомогу. В життєвих ситуаціях діти дошкільного віку, в своїй більшості, не завжди знають і вміють поспівчувати близьким.

Поняття краса природи, на перший погляд дуже просте поняття, але тільки 52,63% дітей правильно підібрали картинку і дали узагальнене пояснення цьому поняттю. 26,32% дітей вибрали відповідну картинку і описали її. 21,05% дітей вибирали будь – які картинки і описували про все навмання. Загалом, поняття краса природи для малюка – це чудовий світ , захоплюючий, неповторний, який розвиває дитину її мову, її серце, розум, душу і здоров'я. Тому розумні батьки завчасно вводять дитину в цей світ природи і краси, допомагають зрозуміти певні явища, навчають любити природу свого краю. І якщо ж дитина буде виростати небайдужою до навколишнього світу, то, з часом, свої почуття вона може виразити в малюнку чи на полотні, поетичним словом чи звуками музики. Сухомлинський В.О. з цього приводу писав: «Природа є джерелом добра, її краса впливає на духовний світ людини тільки тоді, коли юне серце облагороджується вищою людською красою - добром, людяністю, співчутливістю...». Все це повинна бачити дитина з перших днів народження і красу природи, і красу батьківського серця. Він вважав, що слід виховувати з пелюшок у дитини любов до прекрасного. Показувати їй красу саду, лісу, озерця, дати їй відчутти красу поетичного слова, красу музики тощо.

Наступні поняття ми об'єднали разом: краса мистецтва і краса техніки.

Для дитини ці поняття виявилися складними. Тільки 15,8% - 21,05% вибрали правильну картинку і дали узагальнене поняття на ці два питання. 47,35% - 36,84% дітей дали детальний опис правильно вибраної картинки. 36,85% - 42,1% дітей зовсім неправильно відібрали визначеної експериментатором картинку і просто описували те, що бачили на ній, або казали не знаю. Загалом краса і мистецтво облагороджує особистість, спонукає її до самовдосконалення; збагачує і почуття, і волю, і розум людини, роблячи її сильнішою та мудрішою. А розвинені почуття, в свою чергу, є важливим засобом формування творчих здібностей. Отож, становлення всебічно розвиненої особистості йде через відносини з прекрасною природою, через спілкування з творами мистецтва. Мистецтво – специфічна форма духовного засвоєння світу людиною. У якій формуються і розвиваються її здібності творчо

перетворювати оточуючий світ та саму себе за законами краси. Виникає і процесі праці.

Доволі складним було завдання для дитини, знайти картинку з поняттям зовнішня краса людини. Тільки 42,1% правильно і точно справились с завданням: вибрали картинку і дали узагальнене поняття цьому слову. І стільки, 42,1% дітей зовсім не відібрали потрібної картинки, нічого не змогли сказати без допомоги додаткових питань.

Наступне поняття самостійність - одне із головних якостей особистості, виявляється в умінні поставити певну ціль і настирливо добиватися її виконання своїми силами, відповідально відноситися до своєї діяльності, діяти при цьому свідомо і з ініціативою, не тільки в знайомому оточенні але і в нових умовах, які потребують прийняття нестандартних рішень. Самостійність не дається людині від народження. Вона формується по мірі дорослішання дитини і на кожному віковому етапі має свої особливості. З набуттям практичного досвіду, розвитком пізнавальної спрямованості в дитини – дошкільника формується прагнення до самостійності. Самостійність є завжди продуктом підпорядкування вимогам дорослих і одночасно власної ініціативи дитини. І чим краще засвоїла дитина правила поведінки, тим ширші в неї можливості для ініціативності і самостійності і застосуванні їх у нових умовах.

На сьогодні є чимало сімей, які не сповідують самостійність як важливу чесноту дошкільника. Вони вважають, що поки дитина мала, ще рано говорити про її незалежність, автономність, спроможність виявити власну ініціативу, критичність суджень. Більше того, вони побоюються ранньої самостійності сина чи дочки, їхнього прагнення самостверджуватись, реалізовувати свої потреби, відстоювати свою точку зору, наполягати на своєму. Такі батьки віддають перевагу не активному спостереженню за своєю дитиною, а грубому керівництву її поведінкою, діяльністю, життєвими виборами. Чим краще, глибше, зрозуміліше засвоїла дитина правила поведінки, тим ширші в неї можливості ініціативно і самостійно застосовувати їх у нових умовах. Так от, тільки 42,1% дітей вибирають картинку передбачену експериментатором та

з змогли дати узагальнене пояснення цьому поняттю. 21,05% тільки вибрали картинку і пояснюють її відповідно до ситуації намальованій на картинці. 36,85% дітей зовсім вибирали не ту картинку, правильного пояснення дати не змогли, тільки описували вибрану картинку.

Наступне поняття наполегливість - вольова якість людини, яка допомагає настирливо, завзято добиватися поставленої мети, цілі. Наполегливість, якраз, і розвивається уже в дошкільному віці, якщо дитину своєчасно привчають доводити розпочату справу до кінця. Це поняття виявилось не дуже зрозумілим для дошкільників. За нашими результатами 94,74% дітей не правильно відібрали картинку і зовсім не розуміють цього поняття. Тільки 5,26% вибрали картинку, яка зовсім не відповідала змісту поняття, але доволі непогано розказала що таке наполегливість.

Так необхідні поняття для дитини цілеспрямованість. впевненість. допитливість, творчість виявились для дошкільника доволі складними. Відповідно тільки 21,05%, 21,05%, 10,53%, 21,05% дітей правильно вибрали картинку, яка відповідала змісту певного поняття і дали узагальнене пояснення цим поняттям. І, відповідно, 57,9%, 68,42%, 78,94%, 63,15% не вказали на певні картини вибрані експериментатором вибираючи їх навмання, і просто описуючи вибрану картинку.

Наступне поняття сміливість тільки 36,85% дітей за даними нашого дослідження мають уяву про цю якість, правильно її описують і наводять приклади з свого життя. 63,15% дітей не знайшли схожої картини, їх розповідь базувалась просто на вибраній картинці.

Останнє поняття гроші. 94,74% дітей дали правильну розгорнуту відповідь на поставлені питання.

Наше дослідження свідчить, що уявлення дітей про самостійність, ініціативність, творчість, цілеспрямованість, допитливість, впевненість, наполегливість як людських чеснот вельми приблизне, поверхове.

Висновки. Моральне виховання – найважливіша складова у формуванні особистості, тому що вона є регулятором взаємин між дітьми, проникає в усі сфери життя, формує свідомість і визначає поведінки дитини. Дошкільний вік – це сенситивний період розвитку душевних якостей дитини. Дошкільне дитинство — унікальний, неповторний час розвитку всіх основних психічних процесів. Протягом цього періоду відбувається не лише елементарне становлення, а й інтенсивний розвиток активного, осмисленого ставлення дитини до дійсності, формується загальна та конкретна самооцінка, елементи вольової регуляції поведінки та діяльності, виникає потреба відчутти свою причетність до навколишнього життя. І, якщо, дорослі з добром і любов'ю вводитимуть дитину у світ пізнання, у світ інформації тоді і знання будуть засвоєнні на все життя.

Водночас лише цьому періоду властива особлива пластичність, здатність змінюватися під впливом зовнішніх сприятливих чинників. Багато з притаманних дошкільному дитинству негативних проявів (упертість, вередування, егоїзм, афективні сплески тощо) безслідно зникають за умови адекватних дитячо-батьківських стосунків. Від близьких дорослих залежить, як і наскільки успішно дитина пройде основні стадії свого особистісного розвитку. А головна школа такого розвитку — родина, вчителі-наставники в ній, батьки. Особливу роль відіграють особистісні якості дорослих, їхня готовність будувати розумні стосунки з дітьми, виявляти гуманність, життєлюбність, оптимізм, терпимість до малят.

Основне завдання дорослих членів сім'ї полягає в тому, щоб належним чином спрямовувати переживання дитини допомагати їй через свої почуття висловити адекватне ставлення до навколишнього світу. Тільки важливо пам'ятати, що почуття можна направляти й регулювати тільки за допомогою діяльності, у якій вони і виявляються і формуються.(Маслоу А.).

У вихованні дітей дорослим слід керуватися високими моральними цінностями, забезпечуючи своїм дітям найважливішу духовну підтримку: щире

пораду, доброзичливу увагу, співчутливе ставлення до іншого і готовність допомогти. Тільки за таких умов батьки зможуть отримати від своїх дітей особливі «плоди» доброчинності. Але всі зусилля дорослих повинні бути представлені не тільки на словах, а й у власних прикладах і вчинках, завжди в усіх проявах утверджувати цінність здоров'я, щастя, дружби, родини, співпереживання тощо у повсякденному житті суспільства стануть переконаннями і почуттями особи, її світоглядним кредо, невіддільним від власного «Я».

ЛІТЕРАТУРА

1. Воспитание гуманных чувств у детей / [под ред. Л.Н. Прокопиенко, В.К.Котырло]. – К.: Рад. Школа, 1987. – 174с.
2. Кулачківська С.Є. «Віковий аспект психічного розвитку дитини дошкільника», Психічний розвиток дитини дошкільника. Навчальний посібник для педагогів. - К.: Світоч, 2004. - 75 с. (Бібліотека Журналу Дошкільне виховання).
3. Методичні рекомендації: Дошкільник. Особливості психічного розвитку в умовах екологічної кризи (поради вихователю дитячого садка. / [під ред. Є.С Кулачківська, С.О Ладивір]. Мінчорнобиль України. К., - 152с.
4. Нравственное воспитание в детском саду. / [под ред. В.Г.Нечаевой и Т.А.Марковой]. – М.: Просвещение, 1978. – 256с.
5. Психология личности и деятельности дошкольника / [под ред. А.В.Запорожца, Д.Б.Эльконина]. - М.: изд-во «Просвещение», 1965. - 296 с.
6. Пороцкая Е.Л., Спиридонов В.Ф. «Выявление представлений родителей о развитии дошкольника». // Вопросы психологи 2003. № 4. С.31 - 39.
7. Тищенко С.П. Психологія виховного впливу сім'ї на дитину. - К: Тов-во Знання УРСР. Серія 7, „Педагогічна". - №11. - 1982.
8. Титаренко Т.М. Нравственное воспитание дошкольников в семье. / [под ред. В.К.Котырло]. – К.: Рад. шк., 1985. – (Б – ка для родителей). – 95с.

РЕФЕРАТ

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЧИННИК МОРАЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У СУЧАСНОМУ СОЦІОПРОСТОРІ

Л. Токарева, Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України.

Проблема моральності за своєю актуальністю завжди була одним із важливих напрямків наукового пошуку в психології та педагогічній науці і практиці. Важливим аспектом у становленні особистості дитини як соціальної істоти є моральне виховання. Моральне виховання, по суті, основа всієї багатогранної системи виховання, стрижень в системі всебічного розвитку особистості. Дестабілізація суспільства і суперечливість життєвих ціннісних пріоритетів особливо яскраво відбивається на формуванні нинішнього покоління. Відбуваються суттєві зміни виховної стратегії сім'ї як транслятора суспільних цінностей. Батьки вимушені констатувати, що усталені, вивірені часом цінності сім'ї неієздатні в нових суспільно – економічних умовах. Проведене пілотне дослідження дозволило діагностувати наступні ціннісні ставлення дітей. Так, діти старшої групи краще за все орієнтуються в таких понятійних цінностях як: родина, щастя, здоров'я, дружба, краса природи, гроші. Не дуже добре діти розуміють ціннісні поняття такі як творчість, зовнішня краса, самостійність, сміливість, краса техніки, співпереживання і викликають у них труднощі в поясненні щодо них. І майже зовсім діти не розумілися на таких поняттях як краса мистецтва, допитливість, цілеспрямованість і впевненість. Аналізуючи ситуацію яка склалася, слід зауважити, що досить часто до дитини ставляться як до малечі – балують, все за неї роблять, дозволяють їй вередувати, та коли настає час підготовки до школи, вимоги істотно посилюються. Від неї починають вимагати відповідальності, цілеспрямованості, самостійності, допитливості, наполегливості, впевненості, дорослості тощо. Але звідки ж вона може з'явитися раптом? Усі ці якості варто виховувати поступово, враховуючи вікові і просто індивідуальні особливості дитини.